

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Rytířský řád Křižovníků s červenou hvězdou

Lukáš Karban

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor České dějiny

Bakalářská práce

Rytířský řád Křižovníků s červenou hvězdou

Lukáš Karban

Vedoucí práce:

PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Ph.D. Th.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, červenec 2013

.....

OBSAH

1. ÚVOD	1
2. ANEŽKA ČESKÁ A JEJÍ CESTA K CÍRKVI	4
2.1 Zásnuby Anežky České	4
2.2 Založení špitálu Na Františku	7
3. ZALOŽENÍ KŘÍŽOVNÍKŮ	9
3.1 Bájný původ bratrstva	9
3.2 Vznik dle historických pramenů	10
4.ŘÁD KŘÍŽOVNÍKŮ V DOBĚ POSLEDNÍCH PŘEMYSLOVCŮ A PRVNÍCH LUCEMBURKŮ	14
4.1 Vláda Jana Lucemburského a císaře Karla IV.	15
5. HUSITSKÉ VÁLKY	18
5.1 Rytířský řád a nástup polských Jagellonců	22
6. RYTÍŘSKÝ ŘÁD KŘÍŽOVNÍKŮ A HABSBUŘSKÁ DYNASTIE.....	24
6.1 Období po stavovském povstání a třicetileté válce.....	26
7. ZÁVĚR.....	30
8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	32
9. RESUMÉ	33

1. ÚVOD

Bakalářská práce je zaměřena na rytířský řád Křižovníků s červenou hvězdou. Zachycuje jeho vývoj od založení po období vlády osvěcenského panovníka Josefa II. Vzhledem k tomu, že rytířský řád je jediným církevním řádem konstituovaným ve středověku na území českého království, jedná se tak o velmi významnou církevní instituci českých dějin. S tímto tématem zároveň koresponduje téma zakladatelky řádu, a tou je svatá Anežka Česká. V práci bude obecně zmíněn i život této české světice. Téma bylo vybráno na základě zájmu autora práce o církevní dějiny a poznání jedinečné instituce vzniklé v českém středověku.

Práce si klade za cíl vystihnout klíčové dějiny, které měly vliv na existenci Křižovnického řádu, počínaje jeho vznikem, až po období 18. století a zrušení klášterů spolu s další institucemi spojenými s katolickou církví. V práci tak bude rozebrán vznik samotného řádu, jak po jeho historické stránce, tak i po stránce mytické. Dále se práce zaměří již na samotnou existenci řádu s přihlédnutím na obecný dějinný kontext, který ovlivňoval rytířský řád Křižovníků s červenou hvězdou.

Samotnou práci tvoří pět kapitol, které jsou členěny v časovém kontextu od narození svatě Anežky České, až po osvěceneckou vládu císaře Josefa II. Následně je každá kapitola dělena do logických podkapitol, jež jsou zvoleny tak, aby odpovídaly významným historickým mezníkům té které kapitoly. První dva oddíly práce jsou koncipovány jako seznamovací. V první kapitole se, tak seznámíme s životem Anežky Přemyslovny. Dočteme se zde o jejím dětství, mládí, o tom kde vyrůstala, a také o tom jak dospěla k rozhodnutí zasvětit svůj další život bohu. I když politika panovnického rodu Přemyslovců a zejména jejího otce s ní měla zcela jiné plány. Postupně se tak dostaneme k založení Křižovnického řádu. Na první kapitolu navazuje kapitola s názvem *Založení Křižovníků*. Zde se seznámíme se založením rytířského řádu Křižovníků s červenou hvězdou a důvodem jeho vzniku. V první podkapitole bude

nejdříve probírán bájný původ mnou zvoleného řádu. Na tuto část dále naváže podkapitola, která se věnuje historickému konstituování řádu podle historických faktů.

Následující kapitola s názvem *Řád Křižovníků v době posledních Přemyslovců a prvních Lucemburků* nás provede obdobím mezi lety 1253–1308. Oddíl je zaměřený na počátky řádu. Dozvíme se o povýšení křižovnického bratrstva na řád papeži Řehoři IX. a jeho bulou *Omnipotens deus* z roku 1237, o prvotních problémech s řeholí, zisku prvních statků díky vládnoucímu rodu českého království. Taktéž zjistíme, jaká nepříjemná zpráva zastihla nový řád v 2. polovině 13. století. Zároveň bude v kapitole brán zřetel i na další obecný vývoj událostí v českých zemích za vlády posledních Přemyslovců a řešení nástupnictví po králi Václavovi III. a nástupu nové vládnoucí dynastie Lucemburků. V této podkapitole se dozvíme a vývoji rytířského řádu Křižovníků během slabé panovnické vlády Jana Lucemburského, na kterou naváže existence za vlády Karla IV.

Další kapitola je věnována období posledních Lucemburků–Václava IV. a Zikmunda Lucemburského. V první části bude rozebrána situace po upálení mistra Jana Husa roku 1405 na Kostnickém koncilu a následný počátek husitských bouří během panování Lucemburků. Seznámíme se o problémech rytířského řádu Křižovníků s červenou hvězdou na počátku bouří a následných válek s Husity, které ovlivnily české království. Zároveň budou v kapitole shrnuty majetkové poměry řádu během těchto válek. S uvedením příkladů statků, o které řád přišel, ale v některých případech i nepřišel. Kapitola bude pokračovat činností řádu během husitských bouří a změnou představených Křižovníků v reakci na probíhající události. Také se dočteme o novém panovníkovi Jiřím z Poděbrad a jeho vztahu ke Křižovníkům. V následné podkapitole je zmíněno o další změně na českém trůnu, kdy místo prvního zvoleného českého krále nastupují na trůn polští Jagellonci.

V poslední kapitole bude rozebrán obecný vývoj českých dějin po vymření Jagellonců a nástupu nově vládnoucí dynastie Habsburků na český trůn v roce 1526. Po obecném seznámí se s historickými událostmi, jež ovlivnily další dějiny českého království, se dozvíme o nové epoše Křižovnického řádu. V kapitole se tak dočteme o opětovném nárůstu prestiže rytířského řádu a jeho podpoře královským dvorem. Díky tomu Křižovníci dospěli i do nejvyšších funkcí církevní správy v českých zemích. Zároveň bude zmíněn další majetkový růst této církevní instituce. Poslední oddíl také rozebere velký konflikt z počátku 17. století, který započal na území českého království a do něhož se i samotný řád aktivně vojensky zapojil. V následující podkapitole bude analyzován obecný historický vývoj v českém království, který souvisí s vládou posledního mužského potomka Habsburského rodu Karla VI. a nástupem jeho dcery Marie Terezie Habsbursko–Lotrinské v roce 1740 na český trůn. Podkapitola bude zároveň zaměřena na vývoj řádu v tomto období. V neposlední řadě bude také zmíněn nástup Josefa II. a jeho vláda do roku 1790, kdy zemřel. Zároveň bude uvedeno prosazování vládcových reforem, které vedly ke zrušení klášterů a omezování církevní činnosti, tedy i rytířského řádu Křižovníků s červenou hvězdou.

Pro studium a zpracování bakalářské práce byla použita především česká literatura. Základním zdrojem o vývoji rytířského řádu Křižovníků s červenou hvězdou byla kniha od Václava Bělohlávka *Dějiny českých Křižovníků s červenou hvězdou* a kniha od Milana Bubna *Encyklopedie řádů a kongregací, 1. díl*. Knihy jsou specifické tím, že jsou zaměřeny na celkový vývoj řádu. Významné informace zároveň přinesla i kniha *České duchovní řády*, ve které je podrobně zmapován vývoj Křižovníků během husitských válek. K pochopení života svaté Anežky české pak byly použity knihy *Svatá Anežka Česká* a *Postavy české minulosti*. Tyto dvě knihy zachycují Anežčin život od jejího raného dětství a rozhodnutí o budoucím životě. Což bylo využito pro osvětlení vzniku rytířského řádu Křižovníků s červenou hvězdou.

2. ANEŽKA ČESKÁ A JEJÍ CESTA K CÍRKVI

Anežka Česká se narodila roku 1208 jako nejmladší dcera českého krále Přemysla Otakara I. a jeho druhé manželky Konstancie Uherské. Po narození byla Anežka předurčena k tomu, aby pomohla diplomatickým sňatkem spříznit se z okolními panovnickými dvory. V jejím případě se mělo jednat o spříznění mezi Přemyslovci a Piastovci ve Vratislavsku. Jako dítě byla Anežka poslána na dvůr vratislavských Piastovců k výchově, aby se zde v přijatelném věku provdala za syna Hedviky Bolka. Anežčina výchova, tak byla po jejím příjezdu svěřena do rukou manželky vratislavského vévody Hedviky – později svaté Hedviky. Hedvičina výchova a vystupování¹ Anežku výrazně poznamenaly. Po příjezdu do Vratislavi byla Anežka do nového kláštera v Trebanici, který byl založen právě Hedvikou, jako výchovný ústav pro dívky ze šlechtických rodů. Správu kláštera pak vykonávaly jeptišky z Kitzingenu². *„Na tomto vysokém stupni mravním Hedvičino působení nemohlo nezůstat zářnou vzpomínkou, jež v duši Anežčině byla utkvěla, a není vyloučeno, že jak mravní charakter, tak i zakladatelské dílo Anežčino byly inspirovány Hedvičiny dílem, jež působilo tak všeobecný obdiv a uznání, že vévodkyně byla již za živa považována za svatou a byla kanonizována ještě za života Anežčina (1267).“³* Výchova v cisterciáckém klášteře Hedviky mladou Anežku značně ovlivnili její budoucí život.

2.1 Zásnuby Anežky České

Po smrti Anežčina snoubence Bolka, byla dcera českého krále vrácena zpět na pražský dvůr. Odtud však byla převezena na výchovu do doksanského kláštera. Po dvouletém pobytu u jeptišek v Doksech se ve svých osmy letech opět vrátila na dvůr do Prahy. Anežčin otec v té době přišel se zajímavým dynastickým projektem, jenž by sblížil Přemyslovce se Štaufy. Rozhodl se

¹ „Hedvika byla přísně vychována v ženském benediktýnském klášteře Kitzingen u Würzburgu, a byvši provdána ve 12. roce za Jindřicha I., vévodu vratislavského, vtiskla pečeť svého silného charakteru na i přehorlivé zbožnosti svému manželu a celému okolí.“

² KYBAL, Vlastimil, *Svatá Anežka Česká: Historický obraz ze 13. století*, Brno 2001, s. 31.

³ Tamtéž.

proto Anežku zasnoubit se synem Fridricha II., Jindřichem – Sicilským králem.⁴ Roku 1219 došlo k jednání mezi Přemyslem Otakarem I. a císařem Fridrichem II. o zasnubách a po uzavření smluv byla Anežka poslána na dvůr vévody Leopolda Babenberského v Rakousech, kde se měla po uplynutí jisté doby stát manželkou Jindřicha. Změny, které však nastaly po Fridrichově cestě do Říma a dále na Sicílii v Říši, však měli negativní důsledek pro českého panovníka. Jindřichova poručnická vláda a zejména její nejvlivnější člen kolínský biskup Engelbert, který byl zároveň roku 1221 jmenován císařem správce Říše a vychovatelem nezletilého římského krále Jindřicha, nechtěl sňatek mladého dědice císařské hodnosti s dcerou českého krále, jelikož by přes toto manželské spojení mohl český panovník ovlivňovat mladého Jindřicha ve svůj prospěch. Dalším problémem, který se objevil, byla anglická nabídka sňatku Jindřicha s princeznou Isabelou, zároveň Engelbertovi a poručnické vládě vyhovovalo, že mladý panovník nechtěl Anežku za manželku.⁵ „*Přes odmítavé stanovisko Jindřichovo Přemysl nepokládal věc za ztracenou, když po událostech v Ulmu nechal svou dceru nadále na dvoře babenberském.*“⁶ Mezitím se Leopold, snažil s papežem dohodnout sňatek pro svou dceru s Jindřichem VII. a kurie, jež byla tomuto sňatku nakloněna, čímž by se tak vyhnula posílení moci Anglie a českého krále. Přes neúspěch v možném dynastickém spojení Štaufů a Přemyslovců přes sňatek Anežky a Jindřicha, se českému králi naskytl možnost provdat svoji dceru za Anglického krále Jindřicha III., k tomuto jednání dopomohl i nový nástupce na Engelbertově místě Ludvík Bavorský.⁷

Ludvík Bavorský a Anglický král viděli ve sňatku s dcerou Přemysla Otakara I. posílení moci Anglické strany v Říši a oslabení štaufské pozice, přičemž anglický dvůr viděl ve sňatku s bohatou princeznou i ekonomické

⁴ VOTOČKOVÁ-JOACHYMOVÁ, Jiřina, *Anežka Přemyslovna*, Praha 1940, s. 20.

⁵ Tamtéž, s. 23.

⁶ Tamtéž, s. 24.

⁷ Tamtéž, s. 26.

zájmy Anglie, která byla ekonomicky vyčerpána.⁸ Anglický král Jindřich III. proto vysílá do Čech poselstvo, které se zprvu vrací po neúspěšném jednání. Roku 1228 anglický panovník opět přichází s nabídkou sňatku, na kterou však reaguje i císař Fridrich II. Císař se tímto krokem snažil odčinit potupení, jež se dostalo českému panovníkovi, tím že jeho syn odmítl českou princeznu Anežku a sám se tajně uchází o její ruku. Zároveň by tím císař oslabil pozici svého nepřítele v Říši Ludvíka Bavorského a jeho spojenců v Anglii. Na českém dvoře, tak došlo k jakési soutěži mezi říšským a anglickým poselstvem, což dalo vzniknout i legendě o této události.⁹ *„Legenda konstatuje, že císařský posel žádal v Praze o ruku Anežčinu v soutěži s poslem krále anglického a že měl vidění, jak Anežka sňala z hlavy své korunu královskou a místo ní položila na hlavu vznešenější korunu císařskou, zavrhnuvši tak nabídku krále anglického.“*¹⁰ Skutečnost se od legendy však lišila tím, že císařova diplomacie neuspěla k bližšímu získání Přemysla Otakara I. na svou stranu a ve zmaření anglických zájmů. I přes císařský neúspěch, však i anglická snaha vyšla na prázdno, jelikož český král i když, stále dotčen jednáním císařova syna stál na císařské straně, a tak nedošlo ani ke sňatku mezi Anežkou a Jindřichem III.¹¹ Po smrti Přemysla Otakara I. roku 1230 na trůn nastoupil Anežčin bratr Václav I. Roku 1233 císař Fridrich vyslal podruhé poselstvo s žádostí o ruku Anežky¹² na pražský dvůr. Mladý český král Václav I. se rozhodl, že poselstvo přijme, díky kladným vztahům mezi císařem a svým otcem Přemyslem Otakarem I. Král dokonce na svou sestru nabádal, aby nabízený sňatek přijala.¹³ *„Než Anežka, zhrozivši se nemravného života císařova, ježž týž vedl za svého vdovství, maje souložnici doma i mimo*

⁸ Anglie se nacházela v období krátce po občanské válce mezi barony a Janem Bezzemkem. Angličtí vyslanci proto hledali po Evropě a zejména v Německu bohaté princezny.

⁹ KYBAL, s. 68.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ VOTOČKOVÁ-JOACHYMOVÁ, s. 29.

¹² Jednal tak v reakci na plán svého syna Jindřicha, který chtěl požádat sám o ruku Anežky České, ale nakonec díky přemlouvání německé šlechty od svého plánu ustoupil. Fridrich II. byl sám plánem svého syna zděšen.

¹³ KYBAL, s. 79.

domov, požádala po poslech papeže¹⁴, aby sňatku zabránil, i dosáhla toho tím, že se oddala službě boží.“¹⁵ Papež Anežce vyhověl a po jejích poslech ji vzkázal svoji podporu. Česká princezna teprve po zjištění podpory papeže v jejím rozhodnutí sdělila českému králi své rozhodnutí. Václav I., tak vyslal posli s omluvou k císaři, který Anežce poslal cenné relikvie.¹⁶

2.2 Založení špitálu Na Františku

Anežka si během své výchovy a dále během svého mládí měla mezi řeholemi nejvíce oblíbenou řeholi¹⁷ svatého Františka, a tak se rozhodla si přizvat do Čech Menší bratry, od kterých chtěla přesný popis o pravidlech řádu Kláry¹⁸. Samotné počátky klášterního života přemyslovské princezny spadaly do období velkých změn na pravém břehu Vltavy, jelikož v těchto místech docházelo k důležitým přesunům majetků a stavbě nových budov. Český král vyšel vstříc své sestře a nechal zde založit klášter pro chudé panny svatého Františka, do něhož se i sama Anežka uchýlila. Zároveň Václav I. daroval Anežce místo poblíž chrámu svatého Haštala, po blíž, kterého Anežka vybudovala špitál po vzoru Alžběty Durynské¹⁹. V tom samém období chtěla Anežky matka Konstancie vybudovat v Praze klášter pro ženskou větev cisterciáckého řádu, ale poté co jí její vnuk Přemysl²⁰ – markrabě Moravský – daroval místo v Tišnově, tak od svého plánu upouští a daruje svůj majetek Anežčině špitálu svatého Františka.²¹ „*Postoupení toto velmi usnadnil*

¹⁴ V té době byl papežem Řehoř IX.

¹⁵ KYBAL, s. 79.

¹⁶ VOTOČKOVÁ-JOACHYMOVÁ, s. 32.

¹⁷ Řehole – pravidla sepsaná pro život v křesťanských komunitách, především kláštřích; nejvýznamnější řehole jsou řehole Basileiose z Kaisareie, sv. Benedikta, sv. Františka z Assisi, sv. Alberta Jeruzalémského a sv. Augustina

¹⁸ Řád Kláry – založen s podporou sv. Františka; původně nesl jméno řád Chudých paní; po smrti Kláry se řád přejmenoval na řád chudých sester sv. Kláry neboli klarisky

¹⁹ Sestřenice českého krále Václava I. a Anežky České. Byla Uherskou princeznou provdanou za durynského vévodu Ludvíka IV. Durynského.

²⁰ Budoucí král Přemysl Otakar II.

²¹ VOTOČKOVÁ-JOACHYMOVÁ, s. 39.

sám Václav I., který v patrné snaze prospěti podnikání Anežčinu, daroval matce několik újezdů v blízkosti kláštera tepelského.²²

²² VOTOČKOVÁ-JOACHYMOVÁ, s. 39.

3. ZALOŽENÍ KŘÍŽOVNÍKŮ

Rytířský řád Křižovníků s červenou hvězdou byl vytvořen nejdříve jako bratrstvo a později přeměněn na řád, čímž se stal jediným českým řádem ve středověku. Nové bratrstvo si sepsalo svůj původ, který měl vystihnout jejich význam a pomoci jim v jejich činnosti a životu jejich nově ustanovené instituce. Existuje proto verze vzniku českého církevního rytířského řádu podložená historickými fakty a důkazy, ale zároveň existuje i další verze založení řádu, která byla legendou sepsanou samotným řádem. *„Toto podání jaksi skvěleji osvětlovalo prosté založení řádu, rozhlašujíc, že první křižovníci s červenou hvězdou podobně jako jiní křižáci přišli do Čech pře Aquitánii z Východu, kde pod jménem betlemitů měli hospitál a odkud prý proměnou věcí, křesťanství nepříznivou, byli vypuzeni.“*²³

3.1 Bájný původ bratrstva

V době příchodu Křižovníků ve 13. století na naše území, byla doba válečného konfliktu na Blízkém východě. Nejedná se již o Křížové výpravy z doby začátku 11. století a evropské země začali pomalu ochabovat ve svém snažení dobýt a udržet si křesťanská posvátná místa. Přesto již někteří lidé pomalu odcházeli z dobytých zemí a s nimi odcházeli i církevní řády. *„Téhož roku křižovníci z východních zemí Saracénů, - proti kterým více než osm set let mocí sv. kříže rytěřovali a mnoho vítězství nad pohany obdrževše, jim zemi egyptskou, palestinskou, fenickou, Jerusalem a jiné východní krajiny odňali – vytlačeni byvše, do Prahy přišli a od Konstancie, Přemysla Otakara I., krále českého, zbožné manželky, tři čtvrti míle od Prahy k východu slunce ležící ves Hloupětín s dvěma vesničkami dostali, kdež oni ze štědroty dobrodincův obydlí, též také při něm kostel sv. Jiří, který byl rytíř a mučedník Boží, v krátkém čase vystavěli a své duchovní služby při něm konali.“*²⁴ Mezi těmito církevními řády měli být i Křižovníci, jež se věnovali, jak bývalo některými řády zvykem, péčí o nemocné ve špitálech. Kde jinde by proto měl řád vzniknout,

²³ BĚLOHLÁVEK, Václav, HRADEC, Josef, *Dějiny Českých křižovníků s červenou hvězdou*, Praha 1930, s. 16.

²⁴ Tamtéž.

jelikož nejvíce nemocných a raněných lidí je v oblasti zasažené neustálými boji a s nimi spojenými nemocemi.

Dokonce samotné jméno, respektive slovo Křižovníci se zdálo velmi vhodné pro teorii vzniku na Východě. Pokud se totiž na slovo Křižovníci, podíváme v kontextu s křížovými výpravami, jednalo se zjednodušeně řečeno o propagandu symbolu křesťanské církve. Křižovníci sami pak samotnou mytologickou verzi původu z Východu podporovali uměním, jež si objednávali například i od malířů. „*Tuto východní kolébku, již si živá báje leskem paprsků vyzlatila a již malířské umění Maulbertschovo v XVIII. a Navrátilovo v XIX. věku skvěle omalovalo, dochovali si křižovníci jako posvátnou relikvii až do staletí XIX.*“²⁵

3.2 Vznik dle historických pramenů

Ve skutečnosti se, ale řád vyvinul z laického špitálního bratrstva založeného roku 1233 svatou Anežkou při budovaném klášterním a špitálním komplexu u chrámu svatého Haštala v Praze Na Františku.²⁶ Z počátku tak bylo špitální bratrstvo finančně závislé na klášteře Chudých panen sv. Kláry. „Téhož roku Anežčina matka odkoupila od řádu Německých rytířů kostel svatého Petra Na Poříčí se dvorem a vsí Rybníky, Hloubětín a Borotice. Později na začátku roku 1233, 6. 2., však vše darovala špitálnímu bratrstvu sv. Františka. Václav I. Anežčin projekt potvrdil výsadním listem z 21. března 1234.²⁷ Na jaře roku 1235 vypravila Anežka do Říma zvláštní poselství, které mělo Řehoři IX. předložit její žádost s připojenou žádostí Konstancie a Přemysla o confirmaci statků darovaných špitálů. *Bulla Religiosam vitam*, jež přišla z Říma, ovšem nevyhovovala Anežčiným představám. Tato bula udělovala základní privilegia kurií všem klášterům. Pražskému klášteru byla vydána 25. července 1235. Potvrdila všechny statky špitálu, ovšem zároveň ho převedla pod správu

²⁵ BĚLOHLÁVEK, HRADEC, s. 16.

²⁶ HRUDNÍKOVÁ, Mirjam, *Řeholní život v českých zemích: Řeholní řády a kongregace, sekulární instituty a společnosti apoštolského života v České republice*, Kostelní Vydří 1997. S. 20.

²⁷ BĚLOHLÁVEK, HRADEC, s. 19.

kláštera Na Františku. Anežce rozhodnutí o majetku nevyhovovalo, jelikož si přála majetek zabezpečit pouze pro špitál. Ani v dalších bodech papežské rozhodnutí Anežce nevyhovovalo, protože namísto řehole svatého Františka zaváděla bula řeholi svatého Benedikta.²⁸ Zároveň roku 1235 získalo bratrstvo, mezi jehož členy se začali objevovat i kněží, ves Ďáblice a špitál se tak přestěhoval ke svatému Petru za městskými hradbami – *extra muros*.²⁹ Česká princezna se ovšem nehodlala s tímto výsledkem papežova rozhodnutí smířit a rozhodla se římského biskupa přesvědčit o změně názoru. Za její postoj se postavila i svatá Klára z Assisi, jež jí doporučila představeného minoritů, bratra Eliáše z Cortony, který měl Anežce pomoci s formulováním žádosti pro papeže. Princezna ovšem nemohla očekávat okamžitou ochotu ze strany Řehoře IX. vyhovět žádosti mající v té době mimořádnou povahu. Spíše se očekávalo, že papež přinutí Anežku, aby od svého plánu ustoupila. Roku 1237 Anežka vyslala poselstvo do Říma, ale k vyřízení žádosti ještě roku 1237 nedošlo, i když papež v dubnu v několika listech nabídl české princezně některé ústupky.³⁰ 14. dubna 1237 vzal nakonec papež bulou *Omnipotens Deus* špitál a bratrstvo pod svou ochranu a přímou pravomoc Svatého stolce. Přitom přetvořil původní bratrstvo na samostatný útvar.³¹

„V této bule, pro řád zakládací, papež vzpomíná blahodárné činnosti Anežčiny a přijímá řád znova pod přímou pravomoc sv. stolce, prohlašuje jej za ‚ordo canonicus secundum deum et beati Augustini regulam‘, a jmenuje výslovně i potvrzuje jeho statky, osvobozuje jej od papežských desátků, dovoluje přestup z něho jen do přísnějších řádů, vyjímá jej z obecných interdiktů a exkomunikací biskupských, zaručuje mu svobodnou volbu představeného, stanový roční daň pro papežskou komoru, unum

²⁸ POLEHLA, Petr, HOJDA, Jan, *Církev, žena a společnost ve středověku: Sv. Anežka Česká a její doba*, Ústí nad Orlicí 2010, s. 48.

²⁹ BUBEN, Milan, *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích: řády rytířské a křížovníci*, 1. díl, Praha 2002, s. 137.

³⁰ POLEHLA, HOJDA, s. 51.

³¹ BUBEN, s. 137.

byzantium‘.³² O rok později papež pověřil provinciálního převora dominikánů a převora pražského dominikánského konventu organizací špitálních a zároveň jim předal nad nimi vizitační právo. Následně potom špitální bratrstvo bez zvláštního konstitutivního aktu nabylo řádového charakteru. Pražský biskup Mikuláš špitálíkům propůjčil jako emblém kříž s červenou hvězdou. Přestože došlo de iure k vytvoření nového řádu, zůstávali Křižovníci de facto závislí na klášteře Na Františku. Anežka nastalou situaci vyřešila listinou z 15. dubna 1238, v níž se zřekla statků i příjmů špitálu ve prospěch Svatého otce. Papež Řehoř IX. na tento akt reagoval bulou z 27. dubna 1238, v níž odevzdal mistru a bratřím nového řádu špitál se vším majetkem. Tím bylo dovršeno osamostatnění řádu.³³ V té době však již nově konstituovanému řádu nestačily prostory, a tak Anežka přišla s dalším řešením. Roku 1252 byl položen základní kámen nového domu u Juditina mostu a k novému chrámu svatého Františka.³⁴ Špitálu se tak začalo přezdívat „U svatého Františka“ s přídomkem „u paty pražského mostu – ad pedem pontis pragensis“.³⁵ „Kostel sv. Petra i ostatní budovy poříčské se všemi statky, zvl. Hloubětínem, podrželi ovšem křižovníci také. Řád se rozvíjel hojně i mimo Prahu (Stříbro, Most, Cheb, Klatovy, na Moravě Hradiště sv. Hippolyta u Znojma) a pronikali i do Slezska (Vratislav) a odtud do Polska.“³⁶

Největší světské potvrzení majetku řádu bylo uděleno Křižovníkům 6. dubna 1253 v tzv. Obširné listině králem Václavem I. Listinu podepsal i budoucí český král Přemysl Otakar II. s dalšími vysoce postavenými světskými pány, ale i předními duchovními českého království.³⁷ Postupem času a s rostoucí oblibou u bohatých šlechticů začal řád postupně získávat další statky, na nichž mohl začít rozvíjet svoji činnost, s čímž mohla začít růst i jeho prestiž. Pro řád bylo přínosné, že ne vždy se nový nemovitý majetek

³² BĚLOHLÁVEK, HRADEC, s 20.

³³ BUBEN, s 138.

³⁴ KADLEC, Jaroslav, *Přehled českých církevních dějin 1*, Praha 1991, s. 163.

³⁵ BUBEN, s. 138.

³⁶ KADLEC, s. 163.

³⁷ BĚLOHLÁVEK, HRADEC, s. 21.

nenacházel v okolí hlavního města českého království. Právě díky darům a možnostem správy špitálů, kostelů a vesnic se mohli Křižovníci více rozrůst, a to jak za hranicemi království ve Velkopolsku, tak i na územích ovládaných českým králem, jakými bylo Markrabství moravské nebo Velkovévodství slezské. Zároveň řád zasahoval i na sever, západ a jih českého království. Po smrti Václava I. na český trůn usedl jeho syn Přemysl Otakar II., který svou zahraniční a domácí politikou značně pomohl k rozšíření řádu po českém království. *„K novým konventům špitálnímu přibyl za vlády Přemysla II. špitál v Chebu (Eger), když král po požáru města, při němž byl zničen původní městský špitál sv. Ducha, přiměl chebské bratrstvo, aby se připojilo k pražskému ústavu a přijalo jeho řád.“*³⁸

³⁸ POLEHLA, HOJDA, s. 83.

4. ŘÁD KŘÍŽOVNÍKŮ V DOBĚ POSLEDNÍCH PŘEMYSLOVCŮ A PRVNÍCH LUCEMBURKŮ

Řád postihla na počátku zlaté éry rána v podobě úmrtí jejich zakladatelky Anežky, jež zemřela 2. března 1282. Ukázalo se ale, že lidé, kteří vstupovali do řádu, byli schopnými vůdci, a to již i za života zakladatelky Křižovníků. Mezi významné mistry řádu v té době patřil například Albert, jenž řád spravoval od roku 1237 do roku 1248, kdy ho v jeho funkci nahradil Konrád, který si díky svému původu vysloužil přízvisko Šváb a vedl tuto instituci do roku 1260. V tomto roce ho nahradil Čech Merbot pocházející z Ratiboru, který zastával úlohu mistra řádu 16 let a v roce 1276 ho nahradil další cizinec, tentokrát původem ze Saska, Otto, jenž vydržel na postu nejvyššího představitele řádu do smutného roku 1282. V tomto roce ho nahradil Ekard, který převedl řád do nové etapy, v níž už nebylo nadále možné očekávat pomoc Anežky Přemyslovny.³⁹ Přesto všechno měli Křižovníci stále podporu vysoké šlechty a panovníka, což znamenalo i další zisk statků po celé zemi. „*Nově pak byly zřízeny špitály v Zembici (1282),⁴⁰ ve Svídnici (1283) a Lehnici (1288). V sousedním Velkopolsku řád spravoval špitály v Inowrocławu (1268), v Brześci (1294) a dále v Krakově a v Sandoměři (1294). V Čechách řád rozšířil svou působnost i do špitálu v Klatovech (1288).*“⁴¹ „*Od krále Václava II. r. 1286 přijali Křižovníci podací právo k farnímu kostelu města Kynšperku, dále k děkanskému kostelu v Sedlci a ke kostelu v Nové Roli.*“⁴² Řád na konci 13. století zaznamenal značný rozkvět, jakkoliv byl doprovázen i některými problémy (neshody se sestrami, přestupky proti stanovám aj.) Vyřešením nastalé situace byli proto pověřeni apoštolští vizitátoři Heidenreich⁴³ a Bernard⁴⁴. „*Dne 27. 6. 1292 byla na základě provedené vizitace z nařízení Apoštolského stolce vydána Decreta Reformationis per Visitatores*

³⁹ BĚLOHLÁVEK, HRADEC, s. 48.

⁴⁰ BUBEN, s. 138.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² BĚLOHLÁVEK, HRADEC, s. 26.

⁴³ Sedlecký opat.

⁴⁴ Míšeňský probošt a vévodský kancléř ve Vratislavi.

*Apostolicos, která představují nejstarší řádové stanovy (Statuta antiquissima), jimiž se řád zřekl služeb sester, které až dosud spolu s bratry tvořily laický personál ve špitálech.*⁴⁵ Práva dané králem, jenž Křižovníci obdrželi, byla také posvěcena mocí papeže – pokud by se někdo proti těmto výsadám provinil, mohl mu být udělen trest jak králem, tak samotným svatým stolcem, tedy tzv. *bannum* či *bannum ss. Apostolorum Petri et Pauli*. Od roku 1305 se pak v listinách objevuje pro představeného titul „supremus magister“ – nejvyšší mistr.⁴⁶

„V červnu 1305 Václav II. ve věku pouhých 34 let zemřel. Jeho nástupce, mladičkový Václav III. (1305 - 1306), měl za sebou zkušenosti z Uher, ale chyběla mu otcova svědomitost a houževnatost.“⁴⁷ Václav III. je však poté, co vytáhl na tažení proti Vladislavu Lokýtkovy, jenž si dělal nárok na polský trůn, roku 1306 v Olomouci zavražděn.

4.1 vláda Jana Lucemburského a císaře Karla IV.

Nástup nové panovnické dynastie na český trůn nebyl jednoduchý. Nový panovník musel vyřešit problém s Jindřichem Korutanským, nově zvoleným českým králem, jenž sídlil v Praze a celou ji ovládal. Jan Lucemburský však jednal prozíravě, jelikož si dokázal zajistit u svého otce Jindřicha VII. Lucemburského vojenský doprovod, který měl nového českého panovníka s jeho chotí doprovázet celou cestu z Norimberku až do Prahy. Na cestě ho taktéž doprovázel i tehdejší znalec Čech a významný diplomat Petr z Aspeltu, jenž byl arcibiskupem v Mohuči.⁴⁸ Politicky nepříjemná doba plná zvrátů, jež vedla k rychlé změně na královském stolci z Václava III. na Jindřicha Korutanského a později na Jana Lucemburského, však mnoho nekomplikovala vývoj křižovnického řádu. Křižovníci, kteří během prvního století své existenci získali řadu příznivců hlavně na domácím území,

⁴⁵ Římskokatolická farnost Františkovy Lázně. 5. 7. 2013, <http://fu-fri.hyperlink.cz/krizovnici2.html>

⁴⁶ Římskokatolická farnost Františkovy Lázně. 5. 7. 2013, <http://fu-fri.hyperlink.cz/krizovnici2.html>

⁴⁷ TŘEŠTÍK, Dušan, ŽEMLIČKA, Josef, *Dějiny českých zemí*, s. 88.

⁴⁸ POLÍVKA, Miroslav, *Dějiny českých zemí*, s. 95.

se i za těchto nepříznivých podmínek stále těšili na nejvyšších příčkách státní správy přízni šlechty a panovníka. Ani s nástupem Jana Lucemburského nepřestal být řád důležitou součástí duchovní správy českých zemí. Sám král Křižovníky velmi podporoval a chtěl, aby se bohatství řádu více rozrůstalo. Proto přistoupil k tradiční politice předchozí dynastie a začal řád podporovat přidělováním nemovitostí, mezi něž patřil například farní kostel v Tachově a v Unhošti.⁴⁹

Po smrti Jana Lucemburského 26. srpna 1346 se vlády ujal jeho syn Karel jako český král Karel I. a císař římský Karel IV. Postupně se mu podařilo získat nazpět všechna královská území, která byla do té doby zastavena pod správou šlechty. „Karel IV. dokázal poměrně rychle získat zastavené královské majetky, k nimž náležela četná města a hrady. V Čechách patřili k nejdůležitějším Křivoklát, Hradec Králové, Písek, Tachov a Trutnov, na Moravě pak Telč, Veverí a hrady v předních královských městech.“⁵⁰ Tyto majetkové změny se dotkly i majetku a výsad Křižovníků. Došlo ke změnám v majetku řádu, a to především v Praze, jelikož Křižovníci museli po založení Nového Města pražského opustit postupně své pozemky mezi svatým Petrem a Rybníčkem či Polesí na Mořině kvůli založení Karlštejna, což vyvolalo mezi členy řádu nepříznivou reakci vůči panovníkovi, jenž podle řádového dějepisce „neprojevoval k řádu takovou přízeň, jako jeho otec, král Jan.“⁵¹ Nicméně za doby vlády Karla IV. byli Křižovníci na svém vrcholu. Karel IV. řádu způsobenou škodu v dlouhodobém měřítku vykompenzoval. Jako náhradu daroval řádu roku 1349 správu farních kostelů svatého Jindřicha a svatého Štěpána⁵², zároveň na zbylé pozemky, jež nemusely být předány králi k vybudování, nemuseli Křižovníci odvádět jakoukoliv daň, a to ani daň královskou.⁵³ Taktéž potvrdil do té doby málo věrohodnou listinu Václava I., jelikož se mělo původně jednat o listinu spíše ze 14. století. Listina například

⁴⁹ POLÍVKA, s. 96.

⁵⁰ POLÍVKA, s. 99.

⁵¹ BĚLOHLÁVEK, HRADEC, s. 55.

⁵² BUBEN, s. 139.

⁵³ BĚLOHLÁVEK, HRADEC, s. 55.

tvrdila: „Na svých statcích Křižovníci měli přidělenou moc soudní i v zločinech nejtěžších. Mistr určil zvláštní sudí a pohončí (actores), kteří právo mluvili; byli-li k vynesení rozsudku neschopni nebo byl-li kdo s nimi spokojen, byla pře vznesena na samého mistra (summo magistrato et fratribus hospitalis) tedy s řádovými staršími. Bylo však ustanoveno, jestliže by se mistrovu soudnímu stolci dokázalo, že soudní výrok byl nesprávně nebo zlomyslně (maliciose) vynesen, aby šla pře dále na soud královský jakožto poslední soud odvolací.“⁵⁴ Zároveň mohli Křižovníci na svých statcích využívat výčepní právo, lovit zvěř v řádových lesích. Žádný královský úředník nesměl zbytečně zatěžovat řád výdaji na ubytování v oblasti, jíž projížděl.⁵⁵ „V roce 1351 založil řád nový špitál v Písku a od Karla IV. získal špitál v Českých Budějovicích. Roku 1352 přibyl i špitál v Sušici.“⁵⁶ Král rovněž zareagoval na žádost, jíž podal tehdy úřadující mistr Křižovníků Lev, který se dožadoval obnovy starších řádových výsad. Ty měly být potvrzeny novým listem, v němž by se Karel zavázal následovat předchozí české krále a podporovat mistra a bratry řádu Křižovníků s červenou hvězdou.⁵⁷ Karel IV. přenechal trůn staršímu synu Václavovi IV., i když byl méně schopný než jeho mladší bratr Zikmund.⁵⁸

⁵⁴ BĚLOHLÁVEK, HRADEC, s. 27.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ BUBEN, s. 139.

⁵⁷ BĚLOHLÁVEK, HRADEC, s. 56.

⁵⁸ ČECHURA, Jaroslav, *České země v letech 1310–1378. Lucemburkové na českém trůně, I. díl*, Praha 1999, s. 250.

5. HUSITSKÉ VÁLKY

*„Dne 29. listopadu 1378, v den úmrtí Karla IV., vypukl ve špitále u sv. Františka požár, který zničil kostel a konvent se všemi cennostmi, listinami a privilegii.“*⁵⁹ Problémy, které náhle po smrti Karla IV. musel řešit jeho nástupce a syn Václav IV., se velmi silně odrážely v českém prostředí. Země Koruny české nebyly připraveny na tak rychlou změnu, kterou prošly od vymření Přemyslovců, přes nástup nové dynastie Lucemburků až po období, kdy se staly centrem Svaté říše římské a středem mezinárodní politiky, jelikož si Karel IV. zvolil Prahu za své sídelní město. Na konci vlády Karla IV. a na začátku vlády Václava IV. docházelo v mezinárodní politice k velkým událostem. V českých územích se za vlády Václava IV. objevují obrodné proudy v církvi. Ty mají za úkol napravit zesvětštění církve. Tyto proudy neboli nové zbožnosti (*devotio moderna*) se prosazovaly jak v nově založených domech řeholních řádů, tak i v klášterech. Začíná se objevovat ostrá kritika žebravých řádů, která začala již za vlády císaře Karla IV. a jím pozvaného rakouského augustiniána Konráda Waldhausera. Na česká území pronikají postupně první spisy oxfordského profesora Jana Viklefa, jenž svou filozofickou průbojností zaujal české mistry na pražské univerzitě. Z jeho učení se postupem času vyvinuly zásady husitského reformního programu.⁶⁰

Čtyři roky po smrti mistra Jana Husa byl řád Křižovníků přímo ohrožen husitským hnutím, které přešlo v otevřený boj, jenž se projevil dobytím novoměstské radnice dne 30. července 1419 za přítomnosti Jana Žižky.⁶¹ Po smrti krále Václava IV. se nenávist obyvatel Zemí koruny České, především v Čechách a na Moravě ještě více obrátila proti světskému i klášternímu duchovenstvu – jsou vypáleny a vybity kláštery a kostely v blízkosti řádu Křižovníků. Roku 1419 nastoupil na post nejvyššího mistra Křižovníků Mikuláš, přezdívaný Mikeš⁶². Nahradil vyhnaného Jana ze Zdenic.

⁵⁹ BUBEN, s. 139.

⁶⁰ KEJŘ, Jiří, *Z počátku české reformace*, Brno 2006, s. 67.

⁶¹ BĚLOHLÁVEK, HRADEC, s. 70.

⁶² Mikuláš I. Čápský.

Nový mistr řádu se svého úřadu ujal v obtížné době husitských válek. Bouře, které začaly v Praze, se nevyhnuly ani křižovnickému sídlu u svatého Františka.⁶³ „*Krásný řeholní dům byl zničen již roku 1420.*“⁶⁴ Bratři po vypálení jejich hlavního sídla opustili Prahu, jako před nimi i Johanité, a uchýlili se na své komendy v západních Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Křižovníci však neodešli z hlavního města všichni, jelikož i přes zničení svatého Františka zůstal nadále aktivní křižovnický špitál, a to hlavně zásluhou provisora Zbyňka. Provisor se dohodl s purkmistrem a konšely Starého města na chodu špitálu, který během husitské bouře nebyl dotčen rabováním. Řád se během husitských válek začal věnovat svým interním záležitostem, navzdory rostoucí decentralizaci řádu, ke které přispívalo oslabené centrum Křižovníků v Praze. Zároveň ale přicházel během roku 1419 o další statky uvnitř i mimo Prahu. Mezi významné budovy, o něž řád přišel v Praze, patřil kostel svatého Štěpána.⁶⁵ „*Jan ze Želiva vedl tehdy po bouřlivém kázání ozbrojené procesí od Matky Boží Sněžné s velebnou Svátostí po Koňském trhu a Štěpánskou ulicí nahoru ke kostelu. Jan, řádů křižovnického farář, konal právě služby boží o zavřených dveřích asi ze strachu před nastávající bouří. Procesí násilím vyrazilo dveře a opanovalo kostel⁶⁶ pro sebe. Farář se žáky přísluhujícími i školmistrem jest vypuzen, a fara mu vybita a zloupena.*“⁶⁷ Podobný osud potkal ještě ten samý rok i chrám svatého Jindřicha a kostel svatého Petra. V roce 1420 pak i pražský křižovnický kostel svatého Valentina. Roku 1419 potkal podobný osud i Křižovníky v Klatovech. „*Klatovští si oblíbili učení Husovo, zbořili klášter a komendu s hospitálem a přidali se potom k bratrstvu tábořskému.*“⁶⁸ Rok na to navždy zanikl špitál v Sušici.⁶⁹ Roku 1421 byli nuceni opustit své severočeské sídlo v Litoměřicích, neboť tamější měšťané zabrali

⁶³ HLOŠINA, Václav O., *České duchovní řády za rozmachu husitské bouře: příspěvek k dějinám náboženské a sociální revoluce 15. století v zemích československých*, Praha 1924, s. 284.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ Tamtéž, s. 286.

⁶⁶ Jedná se o křižovnický kostel sv. Štěpána.

⁶⁷ BĚLOHLÁVEK, HRADEC, s. 70.

⁶⁸ HLOŠINA, s. 280.

⁶⁹ BUBEN, s. 139.

příjmy komendy.⁷⁰ Husitská bouře se dotkla taktéž Křižovníků v Ústí nad Labem. Na západě Čech se Křižovníci stali obětmi útoku husitů v roce 1427. V roce 1429 se řád dostal do problémů s husity i v okolí Lokte, přičemž samotné obce a vsi jako Sedlec, Nová Role a Kynšperk byly zničeny. Křižovníci se během těchto bojů uchýlili na samotný hrad, jenž nebyl dobyt.⁷¹

Oproti tomu v jiných městech zůstaly komendy a špitály řádu nepoškozeny. Jedním z příkladů takového města byly i České Budějovice.⁷² „*Budějovice totiž zůstaly věrný katolické víře tak, že ani Žižka s vítězným svým vojskem se jich neodvážil dobýt.*“⁷³ Přesto došlo v okolí města k poškození či zničení křižovnických statků.⁷⁴ Ničení statků se však nevyhnulo ani dalším městům, jakými byly Stříbro a Most. Přestože u Stříbra došlo nejdříve roku 1421 k obležení husitskými vojsky a následně k vypálení části obce, řád zde zůstal a samotný špitál nebyl poškozen. Most nebyl nikdy dobyt, a tak zde bratři přečkali husitské útoky v poklidu. Zvláštním případem však byla komenda v Chebu, jelikož se do ní přesunulo během husitských válek sídlo mistra řádu, a tak i když bylo město mezi lety 1429–1430 husity dobyt, nedošlo k vyhnání řádu a komenda se stala jedním z útočišť pro Křižovníky z míst, kde byla jejich sídla zpustošena.⁷⁵ Další bratři odešli do špitálů a komend na Moravě a ve Slezsku, kde pokračovali ve špitální činnosti a pomáhali chudým a nemocným. Podobně tomu bylo i v jiných místech, odkud nebyli vyhnáni. Mezi nejvýznamnější z těchto špitálních kněží můžeme zařadit Zbyňka s bratřími či špitálního mistra Kyrnyka. S postupem času si řád musel půjčit peníze na chod svého špitálu u svatého Františka v Praze. Půjčka byla úspěšně sjednána za nového mistra Erasma^{76,77} „*Moc tohoto mistra byla*

⁷⁰ BĚLOHLÁVEK, HRADEC, s. 73.

⁷¹ HLOŠINA, s. 285–286.

⁷² Tamtéž, s. 283.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ Tamtéž, s. 280–281.

⁷⁶ Nástupce za mistra Václava Holuba ze Skorkova, který zemřel roku 1428 dva roky po svém zvolení.

⁷⁷ BĚLOHLÁVEK, HRADEC, s. 75.

ovšem dlouhou řadu let jen papírová, beze všeho vlivu na pražský konvent, neboť sídlil v daleko odlehlém Chebu a opíral se o písemné potvrzení krále, jenž, ač o své újmě a soukromě korunován, nebyl za českého krále nikdy uznán, leda až r. 1436, a sám byl v ustavičných porážkách v Čechách bez moci.⁷⁸ Mistru se tak povedlo převzít vládu nad pražským konventem až v roce 1446. Avšak dva roky po těchto událostech dobyl Jiří z Poděbrad Prahu a opět převzal vládu nad konventem, který předal pražskému měšťanstvu.⁷⁹ Změna přišla v českých zemích s korunováním nového krále Ladislava Pohrobka⁸⁰ roku 1453, protože s tímto panovníkem se vrátili mnozí katoličtí duchovní a mniši a s nimi i výše zmíněný mistr Erasmus⁸¹.

S nástupem nového krále se začala situace stabilizovat a zpřehledňovat. Křižovnický řád se začal opět více starat o své statky, jež mu zůstaly během husitských válek. Byly ovšem poškozeny, nicméně z nich začal plynout příjem, díky němuž řád mohl provozovat svoji základní činnost, tedy pomoc chudým a nemocným lidem.⁸² Roku 1458 dochází k další panovnické změně a po vzájemné dohodě katolických pánů s českým sněmem se českým králem 2. března 1458 stal Jiří z Poděbrad. *„Zápas o uznání královského titulu ve vedlejších zemích i v zahraničí se zprvu vyvíjel pro Jiřího příznivě. Jakmile však vyšlo najevo, že bude nadále hájit kompaktáta jako základ soužití „dvojího lidu“, papežská kurie se rozhodla všemi prostředky proti němu vystoupit.“*⁸³ Řád Křižovníků s červenou hvězdou se v této době i přes rozepře mezi králem a papežem⁸⁴ zachoval nestranně. Díky tomuto postoji mohl řád

⁷⁸ BĚLOHLÁVEK, HRADEC, s. 74.

⁷⁹ Tamtéž, s. 75–76.

⁸⁰ Ladislav Pohrobek byl vnukem českého krále Zikmunda Lucemburského. Vládl mezi lety 1440/1453 – 1457.

⁸¹ Mistr Erasmus zemřel v pražském konventu 14. května 1454.

⁸² BĚLOHLÁVEK, HRADEC, s. 76 – 77.

⁸³ ŠMAHEL, František, *Dějiny českých zemí*, s. 128.

⁸⁴ Papežem byl v této době Pius II.

i přes spolupráci s Kapistránem⁸⁵ a jeho řádem svobodně spravovat své jmění, což bylo i výhodou do budoucna.

Proti českému králi se nakonec vytvořila česká opozice z řad katolických šlechticů. Zároveň se proti Jiřímu z Poděbrad vytvořila klika, v níž hráli největší roli papež Pavel II. a uherský král Matyáš Korvín. To vedlo k obnovení protihusitských tažení, ve kterých český panovník ztratil velká území. Vše vyvrcholilo korunovaci Matyáše Korvína v květnu 1469 v Olomouci na českého krále. Přesto boje s Jiřím z Poděbrad trvaly až do jeho smrti 22. března 1471. Situaci, která pak nastala v českých zemích, využila šlechta obohacující se na církvi. Protože od 27. května 1471 existovalo v českém království opět dvojvládí mezi Matyášem Korvínem a Vladislavem Jagellonským, znamenalo to pokračování nepřehledné situace.⁸⁶

5.1 Rytířský řád a nástup polských Jagellonců

Po Olomouckém míru z roku 1478 vznikla v Čechách nepřehledná situace, kdy Vladislav Jagellonský byl pánem Českého království, zatímco Matyáš Korvín vládl tzv. „vedlejšími zeměmi“.⁸⁷

Křižovnický řád nebyl v této době ještě zcela obnoven, jelikož husitské války a politické zmatky v českém království neumožňovaly poklidnou stabilizaci a opětovný růst. Dřívější neutrální postavení řádu se projevilo v brzkém potvrzení privilegií králem Vladislavem, a to již roku 1474 (30. července). Tedy mnohem dříve než tomu bylo u jiných řádů. Křižovníci s červenou hvězdou začali postupně vykupovat své bývalé statky, ovšem aby mohl být výkup proveden v mnohem větším rozsahu, museli požádat o půjčku od krále. Král skupování bývalého církevního majetku podpořil, ale zakázal jeho následný prodej necírkevním institucím či osobám mimo církve. V této době nastoupil nový mistr řádu Václav z Hradešína, kterého

⁸⁵ Italský mnich, misionář a generální vikář řádu sv. Františka.

⁸⁷ MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích*, 1–2, 1471–1526, Praha 1999, s. 43.

si vyvolil jeho předchůdce Matěj z Třebeska (ze Střesbska). Nový mistr „pokračoval v jeho snahách obnovit a povznést řád po stránce majetkové.“⁸⁸ Křižovníci začali postupně od roku 1512 obnovovat své statky, jako například v městečku Řevnice. Taktéž pronajímali dědičně některé své majetky, aby mohli splácet dluh králi. Přesto všechno však byli donuceni s povolením samotného krále prodat statek Talinu. Jak za vlády krále Vladislava (roku 1515), tak za panování Vladislavova syna, Ludvíka Jagellonského⁸⁹ (roku 1523) byly řádu odměnou za plnění závazků vůči králi a za obnovu řádového majetku potvrzeny dřívější svobody a řádový nemovitý majetek.⁹⁰

⁸⁸ BĚLOHLÁVEK, HRADEC, s. 191.

⁸⁹ Vládl v letech 1516 – 1526.

⁹⁰ BĚLOHLÁVEK, HRADEC, s. 90 – 91.

6. RYTÍŘSKÝ ŘÁD KŘÍŽOVNÍKŮ A HABSBURSKÁ DYNASTIE

V začátcích vlády habsburské dynastie se Křižovníci rozhodli rozšířit klášter u svatého Františka o novou stavbu. Řád postupně začal posilovat svoji moc, a to hlavně díky navrácení statků a práv, k čemuž přispěl i samotný Ferdinand roku 1527. Rostoucí moc řádu se projevovala například v odepření placení turecké daně. *„Na příklad roku 1533 byl mistr řádu křižovnického Václav z Hradešína od komory královské uvržen do vězení na hradě pražském, poněvadž nechtěl a snad nemohl splatit velikou daň na Turka, kterou mu uložili.“*⁹¹ I přes tento odpor vůči králi nebyl řád nijak trestán, ale spíše podpořil postavení představených řádu Křižovníků s červenou hvězdou, zejména pak jejich mistra z Hradešína ve Ferdinandových očích. Po smrti mistra Václava z Hradešína nastoupil do čela řádu vojenský kazatel Antonín Brus, který se po deseti letech od svého jmenování stal též pražským arcibiskupem.⁹² Nový velmistr se snažil o vnitřní očištění řádu.⁹³ *„Řádová kapitula, kterou svolal roku 1554, stanovila mimo jiné, že každý Křižovník je denně povinen sloužit mši svatou.“*⁹⁴ Velmistr taktéž řídil řád tak, aby fungoval bez dluhů. Zvláštní pozornost proto začal věnovat klenotě řádu, kterým byl kostel na Chlumu svaté Máří, spravovaný chebským komendátorem. Aby zajistil fungování řádu, odvolal některé kněží a bratry z různých postů, kteří nehodlali dodržovat předpisy velmistra. Postupné získávání moci a zejména pak povýšení velmistra Bruse na arcibiskupa vedlo k posílení prestiže Křižovníků, s čímž souviselo povyšování nastupujících velmistrů i na pozici arcibiskupů. Jedinou výjimkou této praxe byl arcibiskup Matouš Ferdinand Sobek z Bilenbergu⁹⁵, jelikož nebyl jmenován generálem a velmistrem řádu. Důvodem jmenování velmistrů na post arcibiskupa nebyla jen obnovující se moc řádu, ale též finanční samostatnost plynoucí

⁹¹ BĚLOHLÁVEK, HRADEC, s. 92.

⁹² Tamtéž, s. 92–93.

⁹³ KADLEC, Jaroslav, Přehled českých církevních dějin 2, Praha 1991, s. 73.

⁹⁴ KADLEC, s. 37.

⁹⁵ Mnich a opat benediktýnského řádu u sv. Mikuláše na Starém Městě pražském a ve sv. Janu pod Skalou.

z vykoupených statků, které dříve patřily řádu. Křižovníci zároveň díky svému postavení nabídli pomoc nově příchozím řádům – jezuitům a kapucínům.

Po roce 1575 se však postavení velmistra řádu zhoršilo zejména kvůli přijetí eské konfese na českém zemském sněmu. Maxmilián II. povolil náboženskou svobodu protestantům. Křižovníci byli arcibiskupem vysíláni do katolických klášterů v Čechách, aby zde posílili klášterní bratry a pomáhali jim v jejich činnosti. Problémy pro Křižovníky nastaly zejména v pohraničí, kde byla většina německého obyvatelstva, jež více inklinovalo k evangelictví, stejně jako jejich sousedé v Říši. *„Řádoví bratří sami, v té době působili velmi horlivě pro zachování velmi potlačované katolické víry v zemi. Zvláště se tak dělo v západních Čechách, kde se ponenáhlu utvořila jakási křižovnická diecéze a to na podkladě dávného výsadního listu Václava I. (1240), jenž špitálu u sv. Františka v Praze propůjčil kostely v Sedlci, jakož i v Lokti a Kynžvartě a k tomu ještě všechny ony kostely, které v oné krajině kýmkoliv kdy budou postaveny.*⁹⁶ Dodržením této výsady se zvýšil počet far v držení křižovnického řádu a zároveň to vedlo k posílení katolické víry v regionu.

Situace vyvrcholila druhou pražskou defenestrací⁹⁷ 23. května 1618, která znamenala počátek protihabsburského povstání.⁹⁸ Během stavovského povstání byly řádové statky opět zabaveny a namísto křižovnické správy spadaly přímo pod direktorium⁹⁹. Nový představitel českého království začali měnit kostely podle své víry, což se také dotklo Křižovníků s červenou hvězdou. Ti se ovšem v některých případech snažili vzdorovat. *„Pročež Vašich Milostí ve vsí náležitě uctivosti já a všecken konvent, i na místě tohoto chudého špitálu, že lidem nahoře dotčeným poddaným, aby při svém (totiž katol.) náboženství a dobrém pokoji zůstávali, a sami sobě bez příčiny jim dané překážky nečinily, poručiti také kostel ten při svém starobylém*

⁹⁶ BĚLOHLÁVEK, HRADEC, s. 118 – 119.

⁹⁷ První pražská defenestrace proběhla v roce 1419. Druhá pražská defenestrace proběhla roku 1483.

⁹⁸ PÁNEK, Jaroslav, *Dějiny českých zemí*, s. 172 – 173.

⁹⁹ Instrukce tvořená 30 direktory, založená již roku 1609, ale záhy zrušena. Po třetí pražské defenestraci roku 1618 byla opět obnovena a fungovala jako zemská vláda zpravující české království.

způsobu, při své od starodávna bejvalé jurisdikci a kolatuře, trvanlivě zanechati a laskavě zachovati ráčíte, prosím.“¹⁰⁰ Během třicetileté války, která následovala po stavovském povstání, se řád nemohl plně stabilizovat, jelikož válečná tažení se i nadále částečně odehrávala na českém území. Křižovníci se dokonce účastnili i některých obranných akcí. „Při vpádu Švédů r. 1648 proměnili Křižovníci svůj konvent v pevnost, kterou hájili studenti, měšťanstvo i řeholníci, včetně Křižovníků, z nichž Mitis (Mitius) byl při obraně mostu dokonce zraněn.“¹⁰¹ Konvent stejně jako část Prahy, byl po švédském vpádu značně poškozen. Po skončení třicetileté války byly opět křižovnickému řádu potvrzeny výsady.

6.1 Období po stavovském povstání a třicetileté válce

Po třicetileté válce přichází v oblasti českého království možnost dokončit všechny procesy, které byly započaty již ve 20. letech 17. století. Katolická církev začala opět nabývat na moci. Tím se obnovila i prestiž křižovnického řádu. Křižovnický řád se nadále staral i o arcibiskupství a zároveň dále rozšiřoval své farnosti. Vzhledem ke spojení řádu s arcibiskupstvím však došlo k tomu, že samotný řád již nebyl řízen velmistrem, ale generálními převory. Tato situace ale ohrožovala vnitřní chod řádu, jelikož odporovala právu svobodně si zvolit představené řádu. Tento problém spojení obou institucí se nazývá postulate.¹⁰² „Od postulate osvobodil řád Křižovníků Jiří Ignác Pospíchal, kterému se později dostalo čestného označení restaurator vel secundus fundator ordinis (tj. obnovitel nebo druhý zakladatel řádu).“¹⁰³ V následujících letech byl řád povýšen papežem Klementem X. na rytířský, ovšem tento titul měl pouze čestný charakter. Křižovníci si nově oblíbili barokní sloh, který vyzdvihoval katolickou víru. Zároveň za tímto účelem na všech svých statcích začali s obnovami kostelů. Nové rytířské postavení a vracející se moc a prestiž přidávali Křižovníkům i na mezinárodním významu,

¹⁰⁰ BĚLOHLÁVEK, HRADEC, s. 123 – 124.

¹⁰¹ BUBEN, s. 140.

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ Tamtéž.

podpořeným jejich starobylostí.¹⁰⁴ Řád se nadále rozšiřoval, a to zejména v oblasti špitálů a invalidoven. Ty byly zapotřebí z důvodu častých válek v Evropě, jichž se Habsburkové účastnili. V době rekatolizace prožíval řád svůj druhý vrchol.¹⁰⁵, který utnuly až církevní reformy Josefa II.

Císařovna Marie Terezie během své vlády provedla mnoho reforem, nicméně jako katolička nezasahovala proti katolickým řádům v českých zemích a pokračovala v tradici předchozích panovníků v podpoře křižovnického řádu. Například 6. dubna 1748 potvrdila práva a výsady tohoto řeholního společenství a zároveň finančně podporovala vznik nových far.¹⁰⁶ Křižovníci na přelomu osvícenství se ještě více prosazovali za hranicemi českého království jak v Uhrách, tak v Rakousku.

Josef II, syn Marie Terezie, byl vychován v duchu osvícenských reforem a navázal na reformní myšlení své matky. *„Cílem osvícenského státu Josefa II. mělo být dosažení „obecného blaha“, štěstí celé společnosti.“*¹⁰⁷ Josef II. se ve svých reformách nezaměřoval pouze na ekonomiku a hospodářství státu, ale také na spojení monarchie s katolickou církví. Ještě za společné vlády s Marií Terezií byl zrušen řád jezuitů, což předznamenávalo postoj Josefa II. k církvi.¹⁰⁸ Osvícenství, které Josef II. podporoval, začalo díky reformám narušovat autoritu křižovnických představitelů v království. Tehdejší velmistr Antonín Jakub Suchánek se však nadále staral, aby řád dále vykonával duchovní povinnosti. Křižovníci nebyli rušením klášterů mnoho dotčeni, neboť nadále poskytovali péči chudým a nemocným. Josef II. jako osvícený panovník chtěl, aby o jeho poddané bylo pečováno. Rozhodl se proto vystavět potřebné budovy, ovšem než byly dokončeny, byl nadále nucen využívat služeb rytířského řádu Křižovníků s červenou hvězdou. Přesto začal

¹⁰⁴ BĚLOHLÁVEK, HRADEC, s. 159 – 161.

¹⁰⁵ První vrchol Křižovnického řádu byl během vlády císaře Karla IV.

¹⁰⁶ BĚLOHLÁVEK, HRADEC, s. 161.

¹⁰⁷ GREČENKOVÁ, ONDRO, Martina, *Dějiny českých zemí*, s. 210.

¹⁰⁸ MAGENSCHAB, Hans, *Josef II.: cesta Rakouska do moderní doby*, Praha 2008, s. 85.

již připravovat zákon o upravení veřejného „chudinství“¹⁰⁹. „Císař Josef II. brzo po nastoupení vlády oznámil českému guberniu přípisem ze dne 24. V. 1781 základní pravidla, podle kterých se mělo znovu upravit opatrování chudých a ošetřování nemocných, vyslovuje přání, aby se v hlavním městě Praze zřídily pro chudé děti nalezinec a sirotčinec, pro těhotné ženy porodnice, pro nemocné nemocnice a pro šílené blázinec. K tomuto konci nařídil, aby se všechny posavadní špitály a ústavy zaopatřovací zrušily, nemovitosti jim náležející prodaly neb pronajaly, kapitály nadační najisto postavily a ze všech takových důchodů jediný fond nadační (Stiftungsfond) utvořil, z něho by se pak udržovaly ústavy, které by se nově zřídily.“¹¹⁰ Opatření, která měla být tímto výnosem provedena, by znamenala, že by křižovnický řád byl nucen vydat veškeré jmění, které vlastnil, například i špitál svatého Františka v Praze, jenž byl pomyslným srdcem řádu. Smrt Josefa II. roku 1790 však zabránila vykonání tohoto výnosu, jelikož na jeho místo nastoupil jeho bratr Leopold II., který změnil bratrovy zákony a některé dokonce zrušil. Křižovnický řád však musel k odvrácení možné devastace svého společenství čelit dalším nepříjemnostem. Po převzetí moci ve Francii jakobínskou vládou byla vyhlášena válka habsburské monarchii. Leopold II. musel tuto situaci řešit, ale neměl dostatečné finanční zajištění. Řád Křižovníků byl proto donucen odprodat některé ze svých menších usedlostí a i jinak finančně krále podpořit. Dostal se tak do velké finanční tísně. Špatná situace Křižovníky nadále provázela i během napoleonských válek a v éře knížete Metternicha.¹¹¹ „Nástupem vlády rakouského císaře Ferdinanda I.“¹¹² se habsburská absolutní monarchie dostala do zřejmé vnitřní dynastické krize. Za císaře vládla státní konference, kterou reprezentovali především kníže Metternich a hrabě Kolowrat. Státní stroj udržovala v pohybu pravicová byrokracie. Ferdinandovy české a uherské korunovace dodávali monarchisticky smýšlejícímu

¹⁰⁹ BĚLOHLÁVEK, HRADEC, s. 83.

¹¹⁰ BĚLOHLÁVEK, HRADEC, s. 173.

¹¹¹ LNĚNIČKOVÁ, Jitka, *České země v době předbřeznové 1792–1848*, Praha 1999, s. 68.

¹¹² Jedná se o druhého rakouského císařství, které bylo založeno jeho otcem Františkem I. během Napoleonských válek.

obyvatelstvu zdání klidu a jistoty. Málokdo ze současníků si uvědomoval příkrý rozpor mezi ideou absolutní monarchie a jejím vnějším zosobněním v podobě neschopného císaře, který bude muset koncem 40. let 19. století čelit hluboké vnitřní krizi¹¹³ celé říše.¹¹⁴

¹¹³ Koncem 40 let probíhá tzv. Jaro národů, které zasáhlo i do poměrů v rakouské monarchii a vedlo k vlně nacionálního uvědomění.

¹¹⁴ HÁJEK, Jan, HLAVAČKA, Milan, *Dějiny českých zemí*, s. 223.

7. ZÁVĚR

Období středověku bylo obdobím vzniku mnoha nových církevních řádů. Mezi tyto řády patřil i český řád Křižovníku s červenou hvězdou, založený českou princeznu Anežky Přemyslovny a zároveň bulou papeže Řehoře IX. z roku 1237. Kvůli svému původu začal postupem času nabývat na prestiži díky podpoře královského dvora a vládnoucích rodů, jež se střídaly na českém trůnu.

Práce si proto vzala za cíl zmapovat historii tohoto pro české dějiny významného řádového společenství od jeho založení po období tereziánských a josefských církevních reforem v 18. století. Zároveň se zabývá i zakladatelkou rytířského řádu, jelikož je důležitou osobou v počátcích Křižovníků, měla velký vliv na jejich konstituování a díky postavení svého rodu v českých zemích, ale i v zahraničí mohla i jako žena politickou cestou dosáhnout cílů, jež si předurčila a považovala za potřebné pro budoucí fungování řádového společenství. Tento fakt přinesl Křižovníkům podporu a prestiž mezi obyvateli českého království a získal mnohých privilegií a statků. Práce rovněž často zmiňuje konkrétní zisky v podobě nemovitého majetku na našem území. Vývoj řádu jsem se pokusil vykreslit na pozadí obecných českých i světových dějin, abych tak vyzdvihl jejich odraz v dějinách řádu.

V práci jsem dospěl k závěru, že největším nebezpečím pro řád a jeho vývoj ve vytýčeném období byly husitské bouře v 15. století, které měly za následek velké ztráty na životech bratří ve městech a oblastech dobytých husitskými vojsky a zároveň značné ztráty na majetku. Tyto skutečnosti vedly k prohloubení řádové činnosti v duchovní a špitální sféře. Po válečném období byl řád postupně restaurován. Křižovníci, díky silným osobnostem na postu velmistra, obnovili svůj vliv a dále jej rozšiřovali, k čemuž do značné míry přispěl fakt, že mnozí z velmistrů zastávali nejvyšší církevní post v zemi, úřad arcibiskupa pražského, který vedli po několik století. Jejich moc podporovaly panovnické rody Jagellonců a Habsburků, které tíhly k Římu a k papeži. Další rána, byť nikoliv tak devastující, přišla začátkem 17. století během

třicetileté války, kdy byla česká území pustošena vojsky celé Evropy. Během těchto bojů se dokonce samotní příslušníci rytířského řádu sami přidali na stranu obránců například v Praze, kde bránili se zbraní v ruce Karlův most. Poslední velkou pohromou pro Křižovníky v mnou zvoleném období představovaly osvícenské reformy Josefa II., jež byly ve své podstatě silně protikatolické. V jejich důsledku byly v českých zemích zrušeny mnohé církevní řády, jako například jezuité. Výsady rytířského řádu Křižovníků byly v této době postupně omezovány, až se řád mohl věnovat pouze duchovní činnosti a na několika málo místech původní špitální činnosti. Náhlá smrt Josefa II. v roce 1790 byla do určité míry pro řád úlevou, neboť nastupující Leopold II. zastával umírněnější názory.

Má práce kompilačně shrnula šest století existence rytířského řádu Křižovníků s červenou hvězdou, vyzdvihla jeho vliv na české dějiny v daném období, vyjmenovala významné členy řádu a jeho majetkové poměry. Zároveň přiblížila život jeho zakladatelky, svaté Anežky České.

8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

BĚLOHLÁVEK, Václav, HRADEC, Josef, *Dějiny Českých křižovníků s červenou hvězdou*, Praha 1930.

BUBEN, Milan, *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích: řády rytířské a křižovníci*, 1. díl, Praha 2002.

ČECHURA, Jaroslav, *České země v letech 1310–1378. Lucemburkové na českém trůně, I. díl*, Praha 1999.

HLOŠINA, Václav O., *České duchovní řády za rozmachu husitské bouře: příspěvek k dějinám náboženské a sociální revoluce 15. století v zemích československých*, Praha 1924.

HRUDNÍKOVÁ, Mirjam, *Řeholní život v českých zemích: Řeholní řády a kongregace, sekulární instituty a společnosti apoštolského života v České republice*, Kostelní Vydří 1997.

KADLEC, Jaroslav, *Přehled českých církevních dějin 1*, Praha 1991.

KADLEC, Jaroslav, *Přehled českých církevních dějin 2*, Praha 1991.

KEJŘ, Jiří, *Z počátku české reformace*, Brno 2006.

KYBAL, Vlastimil, *Svatá Anežka Česká: Historický obraz ze 13. století*, Brno 2001.

LNĚNIČKOVÁ, Jitka, *České země v době předbřeznové 1792–1848*, Praha 1999.

MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích 1–2, 1471–1526*, Praha 1999.

MAGENSCHAB, Hans, *Josef II.: cesta Rakouska do moderní doby*, Praha 2008.

PÁNEK, Jaroslav, TŮMA, Oldřich, *Dějiny českých zemí*, Praha 2008.

POLEHLA, Petr, HOJDA, Jan, *Církev, žena a společnost ve středověku: Sv. Anežka Česká a její doba*, Ústí nad Orlicí 2010.

VOTOČKOVÁ-JOACHYMOVÁ, Jiřina, *Anežka Přemyslovna*, Praha 1940.

9. RESUMÉ

My Bachelor thesis deals with the development of the order of the Knights of the Cross with the Red Star (also known as the Military Order of the Crusaders of the Red Star). I describe the development of this order from its foundation by St. Agnes of Bohemia, through the era of the Premyslid dynasty and accession of the House of Luxembourg to the Czech throne, to the Hussite Wars and the reign of George of Podebrady. Further, I mention the development of this order during the reign of the Jagiellonian dynasty in the Czech countries, accession of the House of Habsburg, and changes in this monastic community during the 400-year-long reign of the Habsburgs and the House of Lorraine to the year of 1790. I also focus on the life and work St. Agnes of Bohemia and her influence on foundation of the order.